

Právní dějiny na území Slovenska

Ladislav Vojáček

I.

Vývoj uherského státního zřízení
do roku 1848

Periodizace

- 1. Ranně středověký stát
(9. – 12. st. = Velkomoravská říše a počátky uherského státu)
- 2. Krize raně středověkého a formování stavovského státu (13. až 14. století)
- 3. Stavovská monarchie (15. st. – 1526)
- 4. Absolutizující monarchie (1526 – 1848)

VELKOMORAVSKÁ ŘÍŠE

- spojení Moravského a Nitranského knížectví
- raně středověký stát se silnou centrální mocí a formující se územní správou
- území Slovenska tvořilo údělné knížectví s centrem v Nitře

NITRIA

Arcibiskup Methoděj křtí českého knížete Bořivoje a jeho manželku Ludmilu na Velehradě roku 877.

Konstantin a
Metoděj

UHERSKÝ STÁT V RANÉM STŘEDOVĚKU

- centralizovaný stát
- spojený s křesťanstvím
- patrimonální pojetí státu
- Štěpán z dynastie Arpádovců:
král + (arcibiskupství v Ostrřihomi)

Štefan I.

Ladislav I.

Sociální rozvrstvení obyvatelstva

- a) předáci země
- b) kněží
- c) osobně svobodní bojovníci z královských hradů nebo z družin světských a církevních držitelů půdy (hradští jobbagionové) a osobní služebníci předáků země
- d) závislé obyvatelstvo
- e) později vlámszí a němečtí kolonisté...

Území Slovenska

- v 10. a 11. století nepatřilo k jádru uherského státu (konfinium)
- pevněji se s ním spojilo až ve 12. století

OBDOBÍ KRIZE ... (13. až 14. století)

- a) etapa krize raně středověkého státu (13. století)
= oslabení politické moci panovníků a vzrůst vlivu jednotlivých feudálů
 - donace = panovníkem udělovaná půda, od začátku 13. století dědičně
 - familiáři
 - tatarský vpád v letech 1241 – 1242 (zpusťošení země, hladomor, ale také podnět pro zakládání měst, budování hradů a zdokonalení obrany země)
- b) etapa jejího nerovnoměrného překonávání (14. století)

TREŇCIANSKY HRAD V 2. POLOVICI 14. STOR.

Rekonštrukčná kresba A. Fialu

*Obytná veža Trenčianskeho
hradu pochádza asi z 11. stor.
Matúš Čák sa postaral
o opevnenie horného hradu
a dolného nádvorie. Pušac
dal postaviť aj kráľ
Eudovi Veľký*

Matúš Čák

OBDOBÍ STAVOVSKÉ MONARCHIE

- pomyslná rovnováha sil
- stát = právnická osoba (Svatoštěpánská koruna)
- ve formující se stavovské obci jednoznačně dominovali velmoži
- změněné vnější podmínky (Osmanská říše)
- Matyáš Korvín úspěšně usiloval o maximální rozšíření svého podílu na moci
- Jagellonci slabými panovníky
- „věčné nevolnictví“ a zvýšení poddanských povinností
- hornická povstání v Kremnici, Banské Bystrici a d.

OBDOBÍ ABSOLUTIZUJÍCÍ MONARCHIE

- - úsilí o panovnické samovládí
 - - centralizace
 - - byrokratizace
 - - snaha o rekatolizaci
 - - refeudalizace
 - - (za Josefa II. i germanizaci)
- = proces postupného posilování panovnické moci na úkor stavovské obce

Způsob vlády v absolutizující monarchii

- na trůně **Habsburkové**, ovládající dlouho jen část území uherského státu
- původně personální unie rakouských, českých a uherských zemí, pak Habsburkové postupně posilovali úloha společných orgánů
- **stavovská povstání** (kompromis: szátmárský mír 1711)
= úzké propojení rakouských a českých zemí, relativní samostatnost Uher
- zřetelně se vyčleňovala doba osvícenského absolutismu let 1740-1789/90

Osvícenský absolutismus

- o začlenění Uher do jednotného řízení celé říše usiloval zejm. Josef II., bez úspěchu
- prosazování nového pojetí výkonu státní správy (byrokratizace)
- uherský sněm 1790 usnesl a panovník sankcionoval, že uherské království je (v rámci habsburského soustátí) svobodnou říší s vlastním zřízením, nepodrobenou žádné jiné říši ani jinému národu

Pragmatická sankce (zák. čl. VI/1723)

- potvrdila dědičnost uherského trůnu v habsburském rodě a zajistila nástupnické právo žen
- platila až do samotného zániku v roce 1918
- snaha regulovat život společnosti panovníkovými nařízeními v Uhrách v zásadě neúspěšná
- v jednáních posledních uherských stavovských sněmů byla zřetelná snaha o maďarizaci, ale také zaznívaly liberální názory

Ústřední orgány na Velké Moravě

- vesměs z nepřímých zpráv
- panovník
- užší či širší shromáždění předáků země
- dvorské úřady (nádvořní župan = comes palatinus, taverník = správce komory, stolník, číšník)
- dvorská kancelář
- správní i soudní funkce

Ústřední orgány v počátcích uherského státu

- panovník (dědičnost, seniorát – primogenitura /v zásadě/, korunovace, mladší král)
- zpočátku ještě nepřiliš diferencovaný královský dvůr
- pak jednotliví úředníci a úřady: královská rada; královská kancelář; nejvyšší úředníci (palatin, zemský soudce; pokladník /komorník/, správce koníren /maršálek/, stolník, číšník ad.)

Ústřední orgány ve 13. – 14. století

- panovník (stejná oprávnění, ale menší reálný vliv; korunovace; královské regály)
- uherský sněm (základ ve Zlaté bule Ondřeje II.)
- královská kancelář (v polovině 14. století větší kancelář + tajná kancelář)
- královská rada (za Anjouovců užší a širší rada)
- nejvyšší úřady: a) palatin; b) zemský soudce; c) taverník; d) vrchní pokladník

Ústřední orgány stavovské a absolutizující monarchie

a) **panovník**

b) **uherský sněm**

c) **ústřední úřady**

(královská rada, královská kancelář)

d) **zemští hodnostáři**

= od 13. století v zásadě stále stejná
struktura, měnící se vzájemné vztahy

Panovník ve stavovské monarchii

- dědické nároky (s výjimkou Matyáše Korvína), ale nastupovali zpravidla po volbě
- volební kapitulace, inaugurační diplom
- pravomoci
 - = reprezentant státu navenek, velení armádě, sankcionování zákonů přijímaných uherským sněmem, vydávání různých privilegií, podíl na soudnictví, podléhaly mu finanční úřady a náležel výnos královských regálů

Korvín (Kluž)

Quoniam autem peregrinis ex relativis fama obitus ipsius regis Ladislaus in regnum hungarie venit: multos perstravit. inaxime autem illos qui eidem regi comitis Ladislaus persuaserant necesse: cum victores effusi sanguinis ipsius comitis Ladislaus eo audire: eo aiosius insurgere: ac inceptis sine ad optatum conducere vindictam desiderare videbant. Quod si factum fuisset: si pro componendis regni rebus: pro eligendo rege: indicta per totum regnum hu-

Absolutizující panovník

- snaha vládnout absolutisticky
- dědičnost, stavy stále vyžadují podepsání inaugurační listin (ne vždy úspěšně)
- někdy vydával právní předpisy sám, jindy se sněmem

Uherský sněm za stavovské monarchie

- upevnil svou pozici
- zasedal pravidelně
- schvaloval zákony (zákonné články)
- dvě tabule: horní a dolní (někdy "sessia mixta")

Uherský sněm v absolutizující monarchii

- 1608 právně potvrzena jeho dvoukomorová struktura
- zváni pouze baroni, komitáty, církevní představitelé a zástupci svobodných královských měst (vážení hlasů, okolice)
- podržel si právo přijímat zákonné články
- nesvoláván pravidelně

Ústřední úřady stavovské monarchie

- a) královská rada (v rukou magnátů)
- b) královská kancelář (opora panovnické moci)
 - vedle královské kanceláře nejdříve speciální malá kancelář (vedení agendy kuriálních soudů)
 - za Matyáše Korvína větší, menší a tajná kancelář

Zemští hodnostáři

- a) palatin (prostředník při řešení sporů krále a stavů; jeho postavení specifikovaly palatinské články, /Articuli de officio palatinatus, 1485/)
- b) zemský soudce
- c) personál
- d) taverník
- e) vrchní pokladník

Orgány společné pro habsburskou monarchii po roce 1526

- zpočátku tři poradní orgány: tajná rada, dvorská komora, dvorská vojenská rada
- původně jako společný pomocný orgán panovníka a tajné rady vystupovala také královská (později říšská) dvorská kancelář
- řada reorganizací za osvícenských panovníků
 - Marie Terezie zřídila domácí, dvorskou a státní kancelář + státní radu
- od začátku 19. století: státní a konferenční ministerstvo, domácí, dvorská a státní kancelář a dvorská vojenská rada

Ústřední uherské orgány po roce 1526

- uherská rada (dřívější královská rada, ztrácela na významu)
- místodržitelská rada
- uherská dvorská kancelář (se sídlem ve Vídni)
- uherská komora (1528, první v Uhrách byrokraticky organizovaný orgán)
 - jí podřízena spišská komora
 - fungoval při ní královský finanční prokurátor

Uherští zemští hodnostáři po roce 1526

- palatin (na začátku dočasně zanikl)
- zemský soudce, taverník a personál

Územní správa Velké Moravy

- opevněná hradiště = správní (a církevní) centra Velké Moravy
- hradské župy = velmi jednoduchá a nepravidelná správa okrajových oblastí

Územní správa v počátcích uherského státu

a) královské komitáty

- vnitřně se dělily na centurionáty
a děkanáty

b) vesnické (pak i městské) orgány

Územní správa ve 13. – 16. století

- a) šlechtické komitáty (též župy, stolice; králem jmenovaný župan, komitátní kongregace, volení hodnostáři – slúžní a d.)
- b) mimo rámec komitátní správy stála svobodná královská města a výsadní území
 - města: privilegia od zakladatele (Trnavské městské privilegium z roku 1238), samospráva, ekonomické výsady, Decretum minus 1405, hlas na sněmu
 - výsadní území: například spišská města se společným (kolektivním) privilegiem

Územní a místní správa za absolutizující monarchie

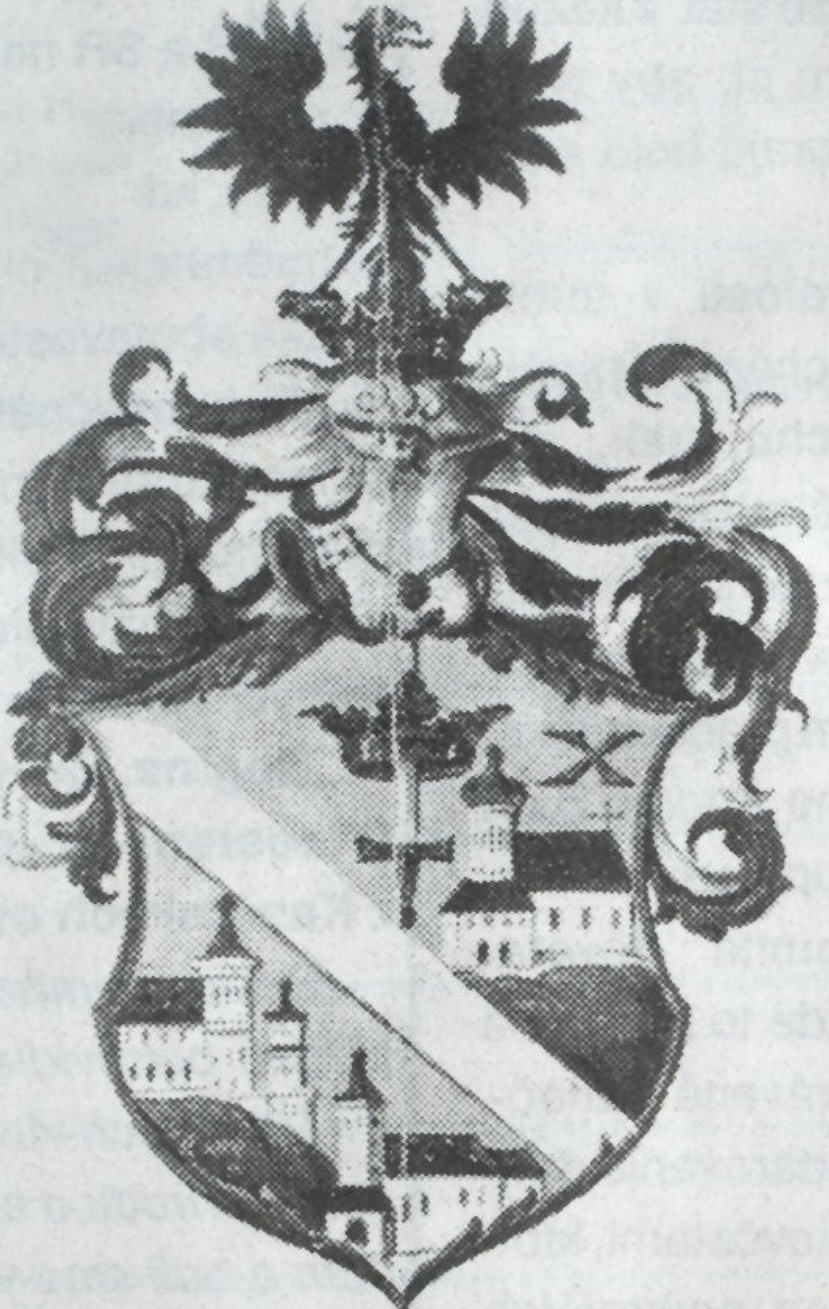
- komitáty (autonomní, snaha státu posílit svůj vliv)
 - vrchnostenské orgány
- svobodná královská města
- výsadní území

Správní aparát za absolutizující monarchie

- postupná byrokratizace, přesto zejm. v **komitátech** přetrvávání středověkých forem (jednoduchost, nepropojenost, často neodbornost, ústnost jednání)
= můžeme hovořit o jistém dualismu mezi modernějším "královským" aparátem a vlastní uherskou, stále v podstatě stavovskou správou

Uherské župy

Erby tekovské a abovsko-turňanské župy

Soudní kompetence v počátcích uherského státu

- nejvyšším soudcem panovník + jeho jménem soudí ústřední úředníci a komitátní orgány + soudí také církevní orgány
- od konce 11. století v komitátech také královští soudci /bilochové/
- brzy na to vznikly a poměrně krátce působily tzv. koncilové soudy

Soudy ve 13. – 16. století

a) ústřední uherské soudy

b) venkovské soudy

c) městské soudy

d) církevní soudy

e) zvláštní soudy

= například soudnictví spišských měst

+ věrohodná místa

= církevní instituce (královská pečeť)

Ústřední soudy

- a) kuriální soudy (soudy královské přítomnosti)
 - pro soud, v němž jménem krále soudil personál, se postupem času vžilo označení královská soudní tabule/
 - řádní zemští soudci = palatin, zemský soudce, královský kancléř, personál
- b) soudy nejvyšších zemských hodnostářů (významným se stal i soud taverníka)
- c) soud rytířské cti

Venkovské soudy ve 13. - 14. století

- Palatinální kongregace
- komitátní soudy (sedrie)
- vrchnostenské (zemské) soudy
- vesnické soudy

Venkovské a městské soudy za stavovské monarchie

- brzy zanikly palatinální kongregace, naopak vzrostl význam komitátních soudů /sedrií/
- nadále fungovaly také vrchnostenské /zemské/ soudy a vesnické soudy
- podle rozhodování o odvoláních se svobodná města dělila na tavernikální a personálova (k těm patřila i horní)

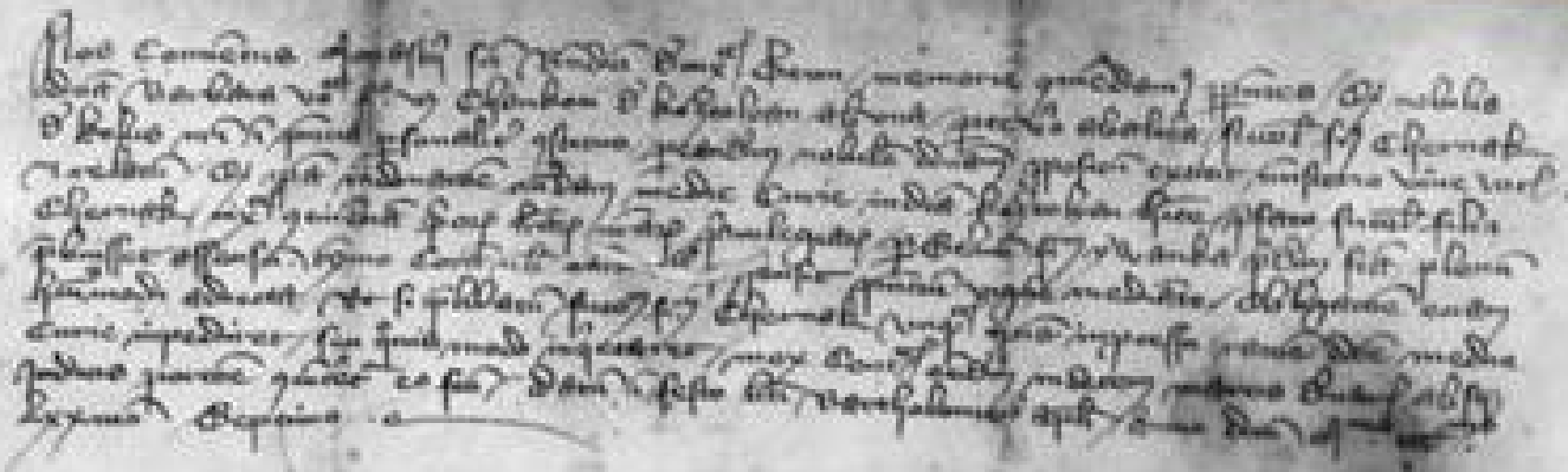
Městské soudy

- městská rada
 - další soudní instance
- + nejdříve ponaučení od mateřských měst
- + pak odvolání k soudu taverníka nebo personála

Církevní soudy

- římská kurie
- soud arcibiskupa
- konzistorní soudy biskupů
- nižší církevní hodnostáři

Barbora, dcéra Čankova (Chankou) z Kostolian potvrdzuje
Mikulášovi, synovi Černeka (Chyernak), že přijala do
vlastnictva polovicu kúrie v Kostolanoch (vydal
Hronskobeňadický konvent dňa 24. augusta 1377)

The image shows a page from a historical manuscript. The text is written in a dense, cursive script, characteristic of the late 14th century. A large, ornate red initial 'P' is visible at the start of the first line. The text is arranged in several lines across the page, with some lines appearing to be part of a larger block of text. The paper is aged and shows some discoloration and wear.

Valentin, syn Tomáša z Kostolian, protestoval proti tomu, že Adam, syn Jakuba a Anton syn Barnabáša z Baštína nezákonne obsadili a užívajú celý majetkový diel v Baštíne na újmu žalovateľov (vydal Zoborský konvent dňa 29. mája 1467)

Handwritten Latin text, likely a legal document or protest, written in a cursive script. The text is dense and spans several lines, covering most of the page. It appears to be a formal declaration or complaint, consistent with the summary above. The ink is dark, and the paper shows signs of age and wear.

Soudnictví za absolutizující monarchie - obecná charakteristika

- a) do začátku 18. století (1723) typické středověké rysy:
 - stavovský partikularismus
 - propojení se státní správou
 - nejednoznačně vymezené kompetence
 - soudy zasedaly pouze příležitostně
 - nutně se nevyžadovalo právnické vzdělání
- b) soudní reforma z roku 1723

Soudní organizace po reformě

- nejdůležitějším šlechtickým soudem královská kurie (sedmipanská a královská tabule)
- čtyři distriktní (krajské) tabule (i v Trnavě a v Prešově)
- komitátní soudy (sedrie, soud podžupana, soud služného) pro záležitosti komitátní šlechty
- vrchnostenské (zemské) soudy pro záležitosti poddaných
- ve městech městské rady (odvolávání k soudu taverníka nebo personála)
- církevní soudy
- směnečné soudy (1840; vyšší směnečný soud = třetí tabule)

Věrohodná místa

- po tureckém vpádu spousta z nich přestala fungovat
- vedle nich se při stvrzování právních úkonů stále více uplatňovali notáři (v komitátech a ve svobodných královských městech)

První polovina 19. století

- vliv francouzské revoluce
- **Klement Metternich**
- hodnost rakouského císaře
- obnovení funkce uherského sněmu

S Klementem Metternichem děkuji za pozornost!